

П. Каршиковский.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIII

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- І. В. Бруяко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., проф. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. С. Гребцова – д.і.н., зав. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Луговий – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
В. В. Чепіженко – викл. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссов – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);
О. В. Сминтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 5 від 18 лютого 2021 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2021. –
442 с.

ISBN 978-617-689-412-4

*Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів
XIII ювілейних читань пам'яті П. Й. Каришківського, міжнародної
конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12–13 березня 2021 р.*

Збірка видана за спонсорської підтримки

І. М. Ковалья, В. О. Кравця, В. В. Левчука та С. Парадісопулоса

ISBN 978-617-689-412-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)

© Колектив авторів, 2021

© Одеський національний

університет імені І. І. Мечникова, 2021

В. Л. Гуменний (Львів)

**«ARMENIA...IN POTESTATEM P. R. REDACTAE»:
ВІРМЕНІЯ В КОНТЕКСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РИМСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ НА СХОДІ У ДОБУ ТРАЯНА**

На початку II ст. н.е. Римська імперія переходить до активізації політики на своєму східному прикордонні. Певні спроби трансформувати загалом усталену в часи Гнея Помпея систему взаємовідносин з прикордонними царствами, які виступали своєрідною «буферною зоною» між Римом та Парфянським царством Аршакідів, ми бачимо ще з часів громадянських воєн 40–30 рр. I ст. до н.е.¹, а проте політика римлян впродовж I ст. н.е. у цьому напрямку була далекою від систематичної. Проблема контролю над Вірменією станом на початок II ст. н.е. залишалась одним з ключових питань римо-парфянських взаємин, яке у різних формах дві держави намагались врегулювати починаючи з договору 20 р. до н.е. між Августом та Фраатом IV і закінчуючи військовими кампаніями часів Нерона². Останні привели до встановлення контролю Аршакідів над цією територією і утвердження при владі однієї з гілок династії. Більш того, парфяни змусили римлян легітимізувати своє перебування на вірменському престолі з точки зору політичного символізму взаємин Риму з своїми союзними прикордонними царствами³.

Коли Марк Ульпій Траян після кампаній у Дунайсько-Карпатському регіоні переходить до справ на Сході, його підхід до вирішення «вірменської проблеми» не в останню чергу був продиктований уявленнями про потребу утвердження «величі римського народу» військовим шляхом⁴. Першими свідченнями змін стало приєднання близько 100 р. н.е. володінь Агріппи II до Сирії та анексія Набатеїського царства у 106 р. н.е.

В останні десятиліття дослідники римської історії справедливо почали звертати увагу на питання репрезентації діяльності правителя на офіційному рівні⁵ та проблеми вивчення цієї тематики на матеріалах різних типів джерел, зокрема нумізматичних⁶. Еволюція політичних механізмів доби ранньої імперії є однією з найбільш активних тем, яку антикознавці розробляють досить тривалий час, втім, показовими є ті зміни, що чітко фіксуються греко- та латиномовною римською традицією, яка характеризує початок правління Марка Ульпія Траяна (найбільш яскравими прикладами є «Панегірик» Плінія та промови «Про царську владу» Діона Хризостома)⁷. Існуючі підходи та проблеми у дослідженнях як римської ідеології, так і зовнішньої політики імперії визначають

проблему, на якій ми спробуємо зупинитись – наскільки питання взаємин Риму з Вірменією та римська політика щодо Вірменії в часи Траяна були пов'язаними та як відображались у внутрішній репрезентації діяльності імператора, яку ми розглянемо на основі римського нумізматичного матеріалу.

Проблема контролю над Вірменією фактично стала приводом до безпосереднього військового конфлікту Риму і Парфянського царства Аршакідів у 114–117 рр. н.е. У 110 р. н.е. після того, як парфянський цар Пакор II продав Осроену Абгару, синові Ізата Адабенського, відбулись зміни і у Вірменії. Наступник Пакора – Хозрой, фактично вигнав з Вірменії Тірідата, а престол зайняв його син Аксідар (Arrian, Parthica fr. 37.). Усе це було зроблено без згоди римлян, які могли розцінювати це як пряме порушення умов Рандейського договору та символічної (але не фактичної) залежності Вірменії від Риму (Arrian, Parthica fr. 37, 40; Dio Cass. 68.17; 19).

У Афінах Траян, який вирушив на Схід разом з армією, зустрів посольство від Хозроя, який надіслав дари імператору і просив миру. Парфяни погоджувались змінити правителя Вірменії, що фактично зробили самостійно, і новим царем став Партамазіріс (Dio Cass. 68. 17. 3). Аршакіди пропонували повернутись до системи символічного контролю і погоджувались з тим, що саме римляни мали розпоряджатись діадемою царя Вірменії, тому Партамазіріс очікував, що він отримає визнання Траяна. Останній проігнорував миротворчі наміри парфян, не відповів на посольство та не прийняв надісланих подарунків – досить показові кроки з точки зору символічної дипломатичної комунікації того часу (Dio Cass. 68. 17. 2 – 3).

Найімовірніше, Траян прибув у Антіохію на початку 114 р.⁸ (Dio Cass. 68. 17.3, 18). Там він прийняв послів від Абгара з Осроєни (Dio Cass. 68. 18.1). Римляни зайняли Вірменію, і у цей час Партамазіріс намагався встановити контакти з Траяном через намісника Каппадокії Марка Юнія⁹ (Dio Cass. 68. 19. 1). Зрештою він особисто зустрівся з Траяном у Елегії (Dio Cass. 68. 19. 2). Парфянський царевич прибув у військовий табір римлян, де на колінах поклав діадему царя Вірменії перед римлянами (Dio Cass. 68. 19. 3). Римські воїни символічно проголосили Траяна імператором, адже вони вважали це великою перемогою над Аршакідом, яка була здобута без бою (Dio Cass. 68. 19. 3–4.). Після розмови з принцем Партамазірісу стало очевидно, що римляни не затвердять його царем Вірменії, тому він вирішив поїхати геть (Dio Cass. 68. 19. 5.). Траян наказав наздогнати парфянського царевича, який покинув табір, і привести його назад (Dio Cass. 68. 20. 1). Партамазіріс сказав, що він прибув не

як переможений чи полонений, а добровільно, розраховуючи отримати царство, як це було у випадку Тілідата та Нерона (Dio Cass. 68. 20. 2). Траян у відповідь заявив, що Вірменія не буде віддана нікому і стане римською провінцією (Dio Cass. 68. 20. 3). Після того, як Партамазіріс вдруге виїхав з римського табору, за дещо загадкових обставин, римляни його убили.

Рим досить чітко продемонстрував, що вважає питання приналежності Вірменії більше не актуальним, як і саму потребу існування буферного царства, яке було ліквідовано та об'єднано разом з Каппадокією в одну провінцію (provincia Armenia Maior et Minor et Cappadocia). Причини перетворення Вірменії на провінцію залишаються дискусійними. Артаксата і інші важливі міста були захоплені і там залишили військові гарнізони¹⁰. Після перетворення Вірменії на провінцію туди був призначений намісник¹¹.

Восени 115 р., після кампаній на півночі Месопотамії, Траян оголосив про створення провінції Месопотамії та повернувся в Антіохію (Dio Cass. 68. 24). Символічно наголошувалось на тому, що саме Вірменію та Месопотамію він передавав під владу римського народу, що знайшло відображення у монетних емісіях¹². Також саме у цей час він отримав від сенату титул «Optimus»¹³ і вкотре був проголошений імператором (Dio Cass. 68. 24). Таким чином, наприкінці 115 р. н.е. римляни контролювали Вірменію та значний масив порубіжних територій у північній Месопотамії.

Проте навіть тут Траян зберігав певну обережність у своїй політиці на Сході, і він не повністю ліквідує прикордонні царства¹⁴. Під час Парфянської кампанії Траян отримав в Антіохії дари і свідчення вірності від царя Осроени – Абгара. У Саталі імператор щедро нагородив Анхіала, царя геніохів і махелонян (Dio Cass. 68. 19). Траян дав гроші царю албанів і прийняв царів іберів, сарматів і колхів¹⁵.

Кампанія Траяна на Сході одразу знайшла своє відображення у сюжетах, які ми можемо зустріти на римських монетах. Вочевидь, початкового періоду Парфянської кампанії стосується емісія ауреусів з легендою «REX PARTHVS», де імператор зображений на помості в оточенні п'яти вояків¹⁶. Продовження цієї сюжетної лінії, вочевидь, слід шукати у емісії, де ми бачимо, що Траяна було проголошено імператором усьоме, про що ми уже згадували, а, як відомо, це відбулося саме під час початку бойових дій у Вірменії («IMPERATOR VII»). Імператора зображено на помості з двома римськими офіцерами та чотирма вояками¹⁷. Можливо, тут зображена описана Діоном

Кассієм сцена візиту Партамазіріса до римського табору, про яку ми згадували вище (Dio Cass. 68.19.3).

Поряд з «вірменськими» сюжетами у цей же час на римських монетах активно починають з'являтися і згадки про саму Парфію¹⁸. Перебування Траяна на території Месопотамії знайшло своє відображення у сюжеті, який прикрасив випуск ауреусів. Траян зображений на невеликій платформі з двома помічниками, а перед ними стоять три правителі¹⁹. Вся сюжетна композиція супроводжується легендою: «REGNA ADSIGNATA».

Власне перетворенню Вірменії на провінцію було присвячено цілу низку монетних випусків²⁰. Вірменія була зображена у вигляді жіночої постаті. Очевидно, після подій 115 р. н.е. з'являється емісія сестерціїв з легендою «ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P R REDACTAE S C»²¹. Траян зображений в обладунку з списом і паразоніумом, біля нього – постаті, які, ймовірно, символізують Вірменію, Тигр та Євфрат. Усі подальші емісії, які стосувались кампанії 114–117 рр. н.е. зосереджували свою увагу в основному на парфянській проблематиці і не повертались до Вірменії. А вже після 117 р. н.е. Адріан відновлює Вірменію як окреме царство і ліквідує створену Траяном провінцію.

На відміну від I ст. н.е., нумізматичні матеріали є фактично виключним джерелом для вивчення відображення римської політики на Сході в офіційній пропаганді. Досить показово, що у відображенні Вірменії, використовуються в тому числі образи, які уже були відомими починаючи з доби ранніх Юліїв-Клавдіїв (антропоморфне символічне зображення Вірменії як жіночої постаті, яке контрастує з зображенням Парфії та парфян на римських монетах фактично виключно як чоловіків²²).

Підсумовуючи, слід відзначити, що сюжети, пов'язані з Вірменією, були загальною частиною емісій, пов'язаних з кампаніями Траяна на Сході, і їх слід розглядати саме у цьому контексті. Традиційно вважається, що усі компоненти римської пропаганди були невід'ємною частиною формування образу діяльності імператора і сюжети, присвячені як військовим діям проти Аршакідів, так і приєднанню певних територій та створенню нових провінцій, трапляються фактично на всіх відомих номіналах римських монет. Хоча механізми вибору сюжетів, які з'являлись на монетах, залишаються малозрозумілими, нам видається, що описані вище легенди та зображення на монетах повинні були тісно взаємодіяти з іншими інформаційними складовими, які стосувались кампаній на Сході, що дозволяло цілком органічно поєднувати їх з традиційними

римськими ідеями втілення «potestas» через зовнішню політику. Легенди монет поєднують в собі дві основні тенденції – на них ми бачимо апеляцію як до перемог та створення нових провінцій в контексті діянь самого імператора, так і саму категорію «влади римського народу», символічним і фактичним виразником якої у I–II ст. н.е. поступово стає особисто імператор. Разом з тим потребують додаткового вивчення проблеми співвідношення цих сюжетів на монетному карбуванні сенатського та імператорського монетних дворів з емісіями провінційних римських монетних дворів та питання загальної ефективності подібних сюжетів на римських монетах, як засобу пропаганди та політичної комунікації.

¹ Van-Wijlick H. A. M. Rome and Near Eastern Kingdoms and Principalities, 44–31 BC: A Study of Political Relations During Civil War. Doctoral thesis, Durham University. Durham, 2013. P. 257-266.

² Про них див. зокрема: Heil M. Die orientalische Außenpolitik des Kaisers Nero. Utzverlag, 1997.

³ Степанян А. А. Рандейский договор и коронация Тиридата Аршакида в Риме // Историко-филологический журнал. 1976. Вип.3. С. 171–183.

⁴ Harris W. J. Roman Power: A Thousand Years of Empire. Cambridge University Press, 2016. P. 133-147; і особливо Schmitt M. Die römische Außenpolitik des 2. Jahrhunderts n. Chr.: Friedenssicherung oder Expansion? Franz Steiner Verlag, 1997. S. 47-48.

⁵ Див. до прикладу термінологічну дискусію щодо використання термінів «пропаганда» та «(само)репрезентація» у наступних працях: Alföldi A. Die monarchische Repräsentation im römischen Kaiserreiche. Wissenschaftliche Buchges., 1970; Propaganda, Selbstdarstellung, Repräsentation im römischen Kaiserreich des 1. Jhs. n. Chr. / Hsg. Gregor Weber und Martin Zimmermann. Franz Steiner Verlag, 2003; Witschel C. Propaganda für den Princeps? Mechanismen der kaiserlichen Repräsentation im Imperium Romanum, ungedruckte Habilitationsschrift. LMU München, 2004; Токарев А. Н. Становлення офіційної ідеології імператора Августа. Харьков, 2011.

⁶ Щодо зв'язків нумізматичного матеріалу та офіційної пропаганди: Абрамзон М. Г. Монеты как средство пропаганды официальной политики Римской империи. М., 1995; Hekster O. Coins and messages. Audience targeting on coins of different denominations? // The Representation and Perception of Roman Imperial Power. Brill, 2003. P. 20-35; Kopij K. Coin Propaganda and Communication // XV International Numismatic Congress. Proceedings. Vol. I, Roma-Messina 2017. P. 183-187.

⁷ Детальніше про трансформацію наративу греко- та латиномовної традиції див. у Schmitt M. Op. cit. S. 20-47.

⁸ Дискусії щодо реконструкції маршруту Траяна різними дослідниками узагальнено у: Angeli Bertinelli M.G. *I Romani oltre l'Eufrate nel II secolo d. C. (le province di Assiria, di Meopotamia e di Osroene). Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Principat. Politische Geschichte.* / Hsg. Hildegard Temporini. Berlin & New York, 1976. Bd. II. 9.1. S. 12 -13.

⁹ Lepper F. A. *Trajan's Parthian War.* Oxford, 1948. P. 108-110.

¹⁰ «Armeniam, quam occupaverant Parthi recepit, Parthomasiri occiso, qui eam tenebat». *Eutrop. Brev. VIII. 3*; див. також: *Dio Cass. 68. 21.*

¹¹ Питання романізації новоутвореної провінції досі залишається маловивченим. Певною мірою, продуктивними є результати німецько-вірменського проекту з вивчення решток Артаксати, якому у 2019 р. вдалося зафіксувати певні трансформації на рівні матеріальної культури, які, найімовірніше, були пов'язані з короткотривалим включенням цих територій безпосередньо до складу Римської імперії. Див. зокрема: Lichtenberger A., Zardaryan M.H., Schreiber T., Orendi A., Hamer U. *The Armenian-German Artaxata Project: preliminary report on the excavations in Artashat 2019 // ARAMAZD: Armenian Journal of Near Eastern Studies. Volume XIV. 1, 2020. P. 184-227.*

¹² Були випущені монети з легендою: «ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P. R. REDACTAE». *RIC II, Trajan. №375, 642.*

¹³ У свою чергу, А. Бокшанин пропонував на основі латиномовних написів *CIL III, 869* та *CIL III, 7086* датувати присвоєння Траяну цього титулу між 10 грудням 113 року і 11 листопадам 114 року. Див.: Бокшанин А. Г. *Парфія і Рим. Часть II.* Москва, 1966. С. 239.

¹⁴ Див. до прикладу роботу М. Марцяка, який на кількох локальних прикладах намагався показати нестабільність римської політики у регіоні: Marciak M. *Sophene, Gordyene, and Adiabene: Three Regna Minora of Northern Mesopotamia Between East and West.* Brill, 2017.

¹⁵ «Albanis regem dedit. Hiberorum regem et Sauromatarum et Bosphoranorum et Arabum et Osdroenorum et Colchorum in fidem accepit», *Eutrop. Brev. VIII. 3.*

¹⁶ *RIC II, Trajan. № 263A.*

¹⁷ *RIC II, Trajan, №309.*

¹⁸ *RIC II, Trajan, № 324-325* та *RIC II, Trajan. № 334, 353.*

¹⁹ *RIC II, Trajan. № 366.*

²⁰ *RIC II, Trajan. №375.*

²¹ *RIC II, Trajan. №642.*

²² Про антропоморфні образи парфян та Парфії на монетах див. зокрема: Rose C. B. *The Parthians in Augustan Rome // American Journal of Archaeology. Vol. 109, No. 1 (January 2005). P. 21–75.*

Перелік скорочень**Список сокращений****Abbreviations**

AB – Археологические вести

АДУ – Археологічні дослідження на Україні

АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АИУ – Археологические исследования на Украине

АКМ – Археологические культуры Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АО – Археологические открытия

АП – Археологічні пам'ятки

БАЭ – Бугская археологическая экспедиция

БФ – Боспорский феномен

ВДИ – Вестник древней истории

ВХНУ – Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

ДАОО – Державний архів Одеської області

ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.

ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения

ЗОО – Записки Одесского археологического общества

ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей

ИА АН УССР – Институт археологии Академии Наук УССР

ІА НАН України – Інститут археології Національної академії наук України

ИГАИМК – Известия Государственной академии истории материальной культуры

ИИАК (ИАК) – Известия императорской археологической комиссии.

ИИМК АН СССР – Институт истории материальной культуры Академии Наук СССР

ИРАИМК – Известия Российской академии истории материальной культуры

КККТ – Культурний комплекс Кукутень-Трипілля

КСИА – Краткие сообщения Института археологии

КСОГАМ – Краткие сообщения Одесского государственного археологического музея

МАПП – Матеріали з археології Північного Причорномор'я

МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья

МГУ – Московский государственный университет

МИА – Материалы и исследования по археологии СССР

НА ІА НАНУ – Научный архив Института археологии Национальной Академии Наук Украины

- НБУВ – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
НГУ – Николаевский государственный университет
НИЦ – Научно-исследовательский центр
НКМ – Николаевский краеведческий музей
НО – Надписи Ольвии (1917-1965). М., 1965.
НС – Нумизматика и сфрагистика
НЭ – Нумизматика и эпиграфика
ОАМ НАН України – Одеський археологічний музей Національної академії наук України
ОНУ імені І.І. Мечникова – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
РА – Российская археология
РАЕ – Российский археологический ежегодник. Санкт-Петербург.
СА – Советская археология
САИ – Свод археологических источников.
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса
СХМ – Сообщения Херсонского музея
Тр. ГЭ – Труды Государственного Эрмитажа.
AGZ – Akta Grodzkie i Ziemskie: dokumenty. Lwów,
AHME – Analecta hymnica medii aevi
CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum
IGBR – Mihailov G. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae. Serdicae, 1970. Vol.1. Ed.2.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
JRA – The Journal of Roman Archaeology
JRS – The Journal of Roman Studies
MPH – Monumenta Poloniae Historica
MS – manuscript – рукопис, манускрипт
RIC – The Roman Imperial Coinage. Зокрема: RIC II – Roman Imperial Coinage. Volume 2: Vespasian to Hadrian / Ed. Mattingly H., Sydenham E. A. London, Spink & Son, 1926.
SNG – Sylloge Nummorum Graecorum
SP – Stratum plus
ZDM – Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska–Kuraś i S. Kuraś. Wrocław
ZfN – Zeitschrift für Numismatik

<i>Зміст</i>	<i>Содержание</i>	<i>Contents</i>
<i>Немченко І. В.</i> 100-річчя Петра Йосиповича Карышковського (1921–1988).....		5
<i>Демин О. Б.</i> Путь к античной нумизматике: формирование научных интересов П. О. Карышковского		14
<i>Сапожников И. В.</i> К 100-летию профессора П. О. Карышковского: жизнь и творчество по сокращенной программе.....		21
<i>Избаи-Гоцкан Т. А., Колесниченко Е. А.</i> К вопросу о творческом наследии Петра Осиповича Карышковского		33
<i>Агульников С.</i> Комрат-ХV – новое поселение античного периода в Буджакской степи.		37
<i>Ardeț A.</i> A new reinterpretation of a type of North Pontic amphora discovered in Dacia at Drobeta.....		45
<i>Белецкая О. В.</i> «Czarnigrod, ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat...» (Черный город в XIV-XVI вв.)		48
<i>Bodzek J.</i> Coins struck in the Black Sea Region donated by Stanislaw Mineyko in the collection of the National Museum in Krakow		57
<i>Бодзек Я., Мызгин К.</i> По разным сторонам стены: находки монет Боспорского царства на Верхнегерманском и Ретийском Лимесе....		61
<i>Булатович С. А.</i> Колхидки в собрании Одесского археологического музея		71
<i>Бурдо Н. Б.</i> 100-річний ювілей Марії Гімбутас		76
<i>Відейко М.Ю.</i> «Усатівські війни»: пошуки супротивника.....		83
<i>Главенчук А. В.</i> Объекты зооморфной скульптуры и технология их изготовления на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2		89
<i>Головка О. Б.</i> Битва на р. Мозгава 13 вересня 1195 р. (причини, хід і наслідки конфлікту)		96
<i>Гордієнко Д. С.</i> Трансформації в українській торгівлі пізнього середньовіччя за дослідженнями Михайла Грушевського		103

<i>Гребенников В. Б.</i> История исследований поселений бронзового века в Нижнем Побужье.....	110
<i>Гребцова И. С.</i> Картины голландского караванджиста Геррита ван Хонтхорста в европейских музеях	116
<i>Грицюта О. О.</i> Експериментальні дослідження на базі Анетівської палеолітичної експедиції протягом польового сезону 2020 р.....	127
<i>Гуменний В. Л.</i> «ARMENIA...IN POTESTATEM P. R. REDACTAE»: Вірменія в контексті репрезентації римської політики на Сході в добу Траяна.....	132
<i>Демчук С. А.</i> Еразм Роттердамський, «Світське застілля» та «реформа» бенкету	138
<i>Димидюк Д. А.</i> Наконечник важкого списа з території Двіну (X–XIII ст.).....	145
<i>Добролюбский А.О., Смирнов И.А.</i> «...Что тут хан имел в виду...»?	150
<i>Зелинский А. Л.</i> Антиох II и Родос во время II Сирийской войны: возможная цель военного альянса.....	158
<i>Иванова С. В., Красножон А. В.</i> Археологические поиски Хаджибейского замка.....	164
<i>Івлєв К. О., Сорочан С. Б.</i> Про типову кар'єру вченого ромєя XV ст. (за матеріалами сатиричного діалогу «Мазаріс»).....	173
<i>Кахидзе Э.</i> Исторические данные о крепости Апсар.....	179
<i>Кіосак Д.</i> До абсолютної хронології найсхідніших поселень культури лінійно-стрічкової кераміки	187
<i>Козленко Р. О.</i> Монети ранньої Римської імперії в Ольвії: динаміка надходження	197
<i>Колесниченко А. М.</i> Нові черняхівські поселення на Кривоозерщині.....	206
<i>Croitoru C.</i> The <i>Venus pudica</i> Phenomenon (I). ITS beginnings.....	214
<i>Лагодич В.Ю., Овсінський Ю.В.</i> Зовнішньополітичні відносини Аварського каганату та Візантійської імперії у VI-VII ст.	219

<i>Левченко В. В.</i> З історії конфліктів у співтоваристві українських археологів наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр.....	225
<i>Лиман С. И.</i> Анализ средневековых источников в публикации К. П. Пауловича «Конспект, или краткое изложение дипломатики вообще» (1829)	231
<i>Ліхтей І. М.</i> Протидія чеського короля Вацлава I монголо-татарській загрозі у 1241 році.....	237
<i>Лобанова М. А.</i> Реконструкція плану трипільського поселення Сабатинівка I за архівними матеріалами.....	244
<i>Луговий О. М.</i> Ще раз про Маврокастрон та Аспрокастрон. «Чорне» ім'я «Білої» фортеці?	252
<i>Майборода П. А., Волканов С. И.</i> Римский эпос о Пунической войне: попытка перевода и комментария к книге II (1-60) Силия Италика.....	261
<i>Масюта Д. А., Пиструил И. В.</i> Археологические разведки вблизи парка «Дюковский сад» в г. Одессе	270
<i>Mercer M.</i> The Tower of London during the Wars of the Roses: The Bastard of Fauconberg's attempted attack of May 1471	278
<i>Милашевський О. С., Головка С. В.</i> Поселення черняхівської культури Лозувата-1 Ульянівського району Кіровоградської області.....	286
<i>Николаев Н. И.</i> Ольвийские «борисфены»: П. О. Карышковский или В. А. Анохин?	290
<i>Одрін О. В.</i> Грецькі <i>eschatia</i> і аграрна історія полісів Північної Надчорноморщини	299
<i>Охотников С. Б.</i> Научные археологические общества в Одессе.....	306
<i>Охріменко О. С.</i> Молитва ангелу-охоронцю з французького Часослова XIV ст. з колекції НБУВ.....	312
<i>Паламарчук С. В.</i> Об античных предшественниках городов левобережья Нижнего Дуная в Одесской области	316
<i>Пересунчак О. С.</i> Березівка III – пам'ятка білозерської культури на Середньому Побужжі	325
<i>Пилипчук Я. В.</i> Социальная терминология и властные структуры в истории Кавказской Албании	329

<i>Попова Т. Н.</i> Бициллиеведение: имена и смыслы.....	337
<i>Прохненко І. А., Жиленко М. А., Калініченко В. А.</i> Фальшивомонетна справа на Хустському замку	345
<i>Редина Е. Ф., Савельева Е. С.</i> К вопросу о терракотовых «погремушках» Боспора	354
<i>Руссев Н. Д.</i> Денежное обращение и монетные эмиссии правобережного Поднепровья в эпоху Золотой Орды.....	362
<i>Ручинська О. А.</i> Благодіяння ольвійської еліти у перші сторіччя н.е.	369
<i>Савельев О. К.</i> Фрагмент римского фигурного светильника из Тире	374
<i>Сапожников И. В., Синельников А. С.</i> О римских земляных линейных укреплениях и дороге варваров близ Ольвии.....	381
<i>Снытко І. А., Бондаренко А. А., Алексеев А. М.</i> Новая ольвийская бронзовая монета V в. до н.э. из Гилеи	392
<i>Федорук А. В.</i> Битва при Мурсе (351 г.) в освещении риторических произведений цезаря Юлиана	398
<i>Ціватий В. Г.</i> Концепт «конгруентність» у теорії та практиці дипломатії ранньомодерної Європи: інституціональний дискурс	405
<i>Чепіженко В. В.</i> Аристократичні спільноти в Англії XIV ст. (на матеріалах справи геральдичної суперечки Скрупа проти Гросвенора)	411
<i>Черниенко Ю. А.</i> По поводу некоторых разногласий по вопросам истоков позднебронзовой металлургии юга Восточной Европы	419
<i>Янов Д. М., Корпусова І. В.</i> Російські срібні монети XIV–XX ст. в колекції Одеського археологічного музею: загальний огляд	425
<i>Кушнір В. Г., Сминтина О. В.</i> Олександр Миколайович Дзиговський (15.02.1953 – 29.12.2020)	430
Перелік скорочень	436

Наукове видання

Головний редактор
Нємченко Ірина Вікторівна

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я
Випуск XIII

В авторській редакції

Підписано до друку 22.02.2021 року

Формат 60×84/8

Друк офсетний

Папір офсетний

Тираж 100 екз.

Замовлення № 20

Видавництво тов «Удача», Свідоцтво ДК № 4241 від 23.12.2011р.
м.Одеса, вул. Гаванна, 3 тел. (048) 726-54-37, e-mail: mostik-1@ukr.net